

Розділ 6

Структурні підрозділи нефакультетського формату

6.1. Бібліотека¹⁸⁵⁷

Після остаточного встановлення радянської влади в Одесі в лютому 1920 року почалася нова реформа вищої школи, внаслідок якої Новоросійський університет перестав існувати, розпавшись на декілька самостійних навчальних закладів. Колишня університетська бібліотека внаслідок її повної реорганізації стала ядром бібліотечної мережі вищих освітніх закладів міста. Основну частину фондів на вулиці Преображенській було перетворено на Головну бібліотеку вищої школи Одеси (ГБВШ).

Головним завданням бібліотеки в ці роки був порятунок книг, які гинули в умовах Громадянської війни. До книгозбірні влилися книги з ліквідованих радянською владою навчальних закладів: вищих жіночих курсів, вищих жіночих медичних курсів, інституту шляхетних дівиць, Кадетського корпусу, Юнкерського училища, Єпархіальної духовної семінарії, а також книги Англійського клубу і деяких приватних бібліотек, покинутих власниками, що тікали від більшовиків. Серед книжкових колекцій значної цінності, переданих бібліотеці, назвемо зібрання книг професорів О. І. Маркевича та І. А. Линниченка. У період від 1917 до 1922 року після інкорпорування цілого ряду фондів у бібліотеці нараховувалося близько 500 тисяч томів. У той же час з дублетного фонду бібліотеки колишнього Новоросійського університету та нових надходжень були сформовані студентські бібліотеки тих вишів, які з'явилися на уламках закладів дореволюційної Одеси: фізико-математичного, гуманітарно-суспільного, народно-господарчого, медичного, археологічного, хіміко-фармацевтичного інститутів і технікуму прикладної хімії та інших¹⁸⁵⁸.

10 лютого 1922 року на об'єднаному засіданні губпрофосу і пленуму Наукового бюро вищої школи Одеси директором ГБВШ одностайно був обраний колишній професор кафедри російської історії ІНУ А. В. Флоровський, який керував бібліотекою протягом 8 місяців ажно адміністративного вислання його за кордон у вересні 1922 року¹⁸⁵⁹.

З 13 листопада 1922 року директором ГБВШ губпрофос призначив професора ОІНО, психолога і педагога С. Л. Рубінштейна¹⁸⁶⁰. У 1923 році ГБВШ перетворили на Центральну науково-навчальну бібліотеку, яка наступного року змінила назву на «Центральна наукова бібліотека Одеси» (ОЦНБ). Таким чином, з перших років радянської влади головна бібліотека міста отримала статус науково-дослідної установи і увійшла в число провідних науково-освітніх організацій СРСР. За кількістю наявних фондів (517 тисяч томів) ЦНБ займала четверте місце в Україні¹⁸⁶¹.

¹⁸⁵⁷ Автори розділу М. О. Подрезова, О. В. Полевщикова, В. В. Самодурова.

¹⁸⁵⁸ Главная библиотека высшей школы г. Одессы // Народ. просвещение. — 1922. — № 6/10. — С. 73–74.

¹⁸⁵⁹ ДАОО. — Ф. Р-1724. — Оп. 1 (Архив Библиотеки высшей школы). — Спр. 14 (Справи бібліотечної комісії 1922/23 р.). — Арк. 10.

¹⁸⁶⁰ Див. докладніше: Ноткина О. Ю. Профессор Сергей Леонидович Рубинштейн — директор Одесской Центральной научной библиотеки // Историко-библиографические исследования. — СПб., 2002. — Вып. 9. — С. 112–119; Левченко В. В. Сергей Леонидович Рубинштейн: грани интеллектуальной биографии одесского периода (1910–1920-е гг.) // Вісник ОДУ. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — 2012. — Т. 17. — Вип. 2 (8). — С. 109–126.

¹⁸⁶¹ Петрунь Ф. Е. Центральная научно-учебная библиотека г. Одессы // Библиот. обозрение. — 1925. — Кн. 1. — С. 107–108.

ОЦНБ перетворилася на головне книгосховище не тільки всіх вищих навчальних закладів, а й інших наукових установ міста того часу, серед яких найбільш важливими були 12 науково-дослідних кафедр. Її новий директор поєднував керівництво бібліотекою з викладанням і науковими дослідженнями. Специфікою одеського періоду діяльності вченого була активна робота в галузі бібліотекознавства та бібліографії. У своїх виступах на бібліотечних конференціях різного рівня, а також у спеціальних періодичних виданнях він неодноразово порушував питання про складання української бібліографії, був ініціатором створення національного українського репертуару книги, відстоював ідею складання бібліографії з історії української писемності, української етнографії¹⁸⁶². Великою мірою саме завдяки наполегливості та принциповості С. Л. Рубінштейна в Одесі залишилася бібліотека Воронцових. Восени 1923 року він виступив на Першій Всеукраїнській нараді працівників книги з доповіддю «Про бібліотеку Воронцова в Одесі». У підсумку обговорення доповіді було прийнято резолюцію про визнання «небажаним та недоцільним» передання книжкового зібрання Воронцових Інституту імені К. Маркса і Ф. Енгельса, який поставив це питання перед НКО України. У резолюції йшлося про те, що бібліотека Воронцових — одна з найбільших культурних цінностей України — є невід'ємною частиною ОЦНБ¹⁸⁶³.

У 1927 році С. Л. Рубінштейна обрали членом президії Бібліографічної комісії при ВУАН¹⁸⁶⁴. Вчений активно працював у правлінні Українського бібліографічного товариства в Одесі, де в складі редколегії готував і видавав по секціях журнал «Записки Українського бібліографічного товариства в Одесі» (1928–1930).

Бібліотека почала отримувати обов'язковий примірник української книги. У порядку обміну вдалося відновити поповнення своїх фондів іноземною літературою¹⁸⁶⁵. У середині 1920-х у книгосховищі вже нараховувалося близько 1 млн одиниць зберігання.

1920-ті роки — насправді «золотий вік» в історії одеської бібліотечної та книжкової справи, коли обидві найбільші бібліотеки міста — Центральна наукова бібліотека і Одеська публічна бібліотека — мали блискучий склад співробітників¹⁸⁶⁶. Достатньо сказати, що в «публічці» водночас працювали Й. М. Дерібас, М. П. Алексєєв, О. М. Тюнеєва, а в ЦНБ — Й. Л. Вайнштейн, Ф. Є. Петрунь, І. Я. Фаас¹⁸⁶⁷.

Серед співробітників, що складали «інтелектуальний цвіт» бібліотеки, був Й. Л. Вайнштейн, який саме в Одесі почав свій творчий шлях вченого, ерудита, прекрасного знавця джерел, автора робіт з медієвістики, історіографії та методологічних проблем історичної науки. У 1920–1923 роках він навчався в аспірантурі кафедри загальної історії ОІНО, а потім викладав у ряді вишів міста¹⁸⁶⁸, одночасно обіймаючи посаду вченого секретаря, завідувача бібліографічного відділу (1924–1925), заступника директора (з 1930), на початку 1930-х — директора ЦНБ. Секретар і один з організаторів бібліографічного семінару при ЦНБ, він брав участь в організації книгознавчих

¹⁸⁶² Рубінштейн С. Л. Современное состояние и очередные задачи научной библиографии в СССР // Библиография. — 1929. — № 4. — С. 3–40; його ж: Завдання наукової бібліографії на Україні // Праці першої конференції наукових бібліотек УСРР. — С. 54–62. (Бібліотечний збірник. — 1926. — Ч. 1); його ж: Основні завдання наукової бібліографії в СРСР // Праці Одеської ЦНБ. — 1927. — Т. 1. — С. 121–136.

¹⁸⁶³ Рубінштейн С. Л. Про бібліотеку Воронцова в Одесі // Бібліологічні вісті. — 1923. — грудень. — Ч. 4. — С. 54.

¹⁸⁶⁴ Рубінштейн С. Л. Бібліографічна комісія Української Академії наук на планування бібліографічної роботи в УРСР // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1928. — Ч. 1. — С. 56–59.

¹⁸⁶⁵ Рубінштейн С. Л. Постачання літератури науковим бібліотекам // Бібліот. зб. — К., 1926. — Ч. 1. — С. 128–131.

¹⁸⁶⁶ Боровой С. Я. Воспоминания. — М.-Иерусалим, 1993. — С. 135–150; Наукова бібліотека в сучасному суспільстві: Історія, проблеми, перспективи: до 185-річчя Наукової бібліотеки Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова. — Одеса, 2003. — С. 97–106.

¹⁸⁶⁷ Музичко О. Є. Взаємодія одеського та київського книгознавчих осередків у листуванні одеситів С. Я. Борового, Ф. Є. Петруня, І. Я. Фааса з киянами Ю. О. Меженко та Б. І. Зданевичем // Вісник ОДУ. — Одеса, 2010. — Т. 15. — Вип. 21: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — С. 55–71.

¹⁸⁶⁸ Державний архів Одеської області. — Ф. Р-39. — Оп. 1. — Спр. 13. — Арк. 1.

курсів для «книжників», з 1925 року був членом бібліотечної ради при ОІНО. Крім цього, Й. Л. Вайнштейн брав найактивнішу участь у роботі Одеської комісії краєзнавства при ВУАН, Одеської філії Асоціації сходознавства, Товариства істориків-марксистів при Комуністичній академії. Саме завдяки Вайнштейну почалося систематичне виявлення та наукове освоєння цінних фондів ЦНБ, у тому числі Воронцовського та Строгановського. Використовуючи їх матеріали, він опублікував низку статей, присвячених аналізу творчості Вольтера, Фур'є, подій Великої Французької революції та Паризької комуни¹⁸⁶⁹.

Вивченням колекції інкунабул ЦНБ успішно займався співробітник бібліотеки І. Я. Фаас. Його опис, складений на високому професійному рівні, мав служити вихідним матеріалом для зведеного каталогу інкунабул бібліотек України¹⁸⁷⁰. За словами С. Я. Борового, який добре знав Фааса, той був людиною енциклопедичних знань¹⁸⁷¹. Спеціаліст з візантійського права (йому не вдалося захистити підготовлену докторську дисертацію), роботу в бібліотеці він поєднував з читанням курсів з права в одеських вищих навчальних закладах.

Син лютеранського пастора з Люстдорфа Г. Д. Штейнванд закінчив класичне відділення історико-філологічного факультету Новоросійського університету. Якийсь час виступав з лекціями в колишніх німецьких колоніях поблизу Одеси. Перейшовши на службу в Наукову бібліотеку (з 1922 до 1930 року він по черзі працював старшим бібліотекарем, асистентом-консультантом, завідувачем відділу), він з німецькою акуратністю і ретельністю підготував до видання чудову бібліографічну роботу — докладний, поданий з анотаціями та довідками історичного характеру опис всіх періодичних видань, що виходили в Одесі в роки революції та Громадянської війни. Це — справжня антологія одеської преси початку 1920-х років¹⁸⁷². На думку багатьох фахівців, покажчик літератури «Одеська періодична преса років революції та Громадянської війни (1917–1921)» досі є найкращою роботою такого типу, що коли-небудь виходили в нашій країні. Він відрізняється повнотою, в ньому представлені всі видання без винятку і незалежно від політичного спрямування органу, що їх видавав¹⁸⁷³.

Ф. Є. Петрунь працював у бібліотеці з 1919 по 1931 рік на посадах помічника бібліотекаря, бібліотекаря, завідувача відділу комплектування, завідувача кабінету українознавства та вченого секретаря бібліотеки, поєднуючи роботу в бібліотеці з викладацькою діяльністю в різних інститутах міста. Він також був ученим секретарем Одеського відділення Всеукраїнської асоціації сходознавства. Його, як і більшість членів Українського бібліографічного товариства та Всеукраїнської асоціації сходознавців, репресували: у грудні 1929 року заарештували за звинуваченням в «антидержавній змові» і винесли вирок — 3 роки ВТТ. На початку 1931 року Петруня звільнили з-під варті¹⁸⁷⁴. Пізніше він працював доцентом на кафедрі фізичної географії ОДУ. Дізнавшись про свою смертельну хворобу, вчений систематизував особисту книжкову

¹⁸⁶⁹ Вайнштейн О. Л. Одеська Центральна наукова бібліотека. — Одеса, 1927; його ж: Збірка гр. О. Строганова в головній бібліотеці вищої школи м. Одеси // Бібліологічні вісті. — 1925. — № 1/2. — С. 123–125. Див. докладніше: Полевщикова Е. В. О. Л. Вайнштейн и изучение именных фондов Научной библиотеки ОНУ имени И. И. Мечникова в 1920-е годы // Вісник ОДУ. — Одеса, 2007. — Т. 12. — Вип. 4: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. — С. 119–133.

¹⁸⁷⁰ Фаас І. Інкунабули Одеської Центральної наукової бібліотеки // Бібліологічні вісті. — 1927. — № 2. — С. 69–90.

¹⁸⁷¹ Боровой С. Я. Воспоминания... — С. 142.

¹⁸⁷² Одеська періодична преса років революції та Громадянської війни, 1917–1921 / уклад. Штейнванд Г. Д., Боровий С. Я., Петрунь Ф. Є.; під ред. Рубінштейна С. Л. // Праці Одеської центральної бібліотеки. — Одеса, 1927.

¹⁸⁷³ Самодурова В. В. «Одеська періодична преса років революції та громадянської війни (1917–1921)» — раритетное издание ЦНБ г. Одессы // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці: матеріали Міжнародних книгознавчих читань (2009). — Одеса, 2010. — С. 289.

¹⁸⁷⁴ Левченко В. В. Судьбы сотрудников Научной библиотеки Одесского университета на фоне социально-политических трансформаций первой трети XX века // Вісник ОНУ. Сер.: Бібліотекознавство... — 2013. — Т. 18. — Вип. 1 (9). — С. 35.

колекцію, упакував її, склав заповіт про передання книг і цінного картографічного матеріалу до бібліотеки ОДУ. Ця колекція зберігається в бібліотеці як іменний фонд Ф. Є. Петруня¹⁸⁷⁵.

Діяльними працівниками ЦНБ того часу можна назвати також співробітника відділу комплектування фондів, історика М. М. Петринського, який опублікував кілька цікавих статей з історії бібліотеки¹⁸⁷⁶, та керівника Українського відділу ЦНБ К. О. Копержинського — видатного українського історика літератури, мовознавця-славіста, фольклориста, етнографа й бібліографа. На семінарах в бібліотеці він виступав з розвідками щодо бібліографії І. П. Котляревського, М. М. Коцюбинського, з оглядами літератури з українського літературознавства за 1926 і 1927 роки, з новітніми публікаціями про Т. Г. Шевченка та ін.¹⁸⁷⁷

У 1924 році при бібліотеці під керівництвом С. Л. Рубінштейна було організовано міжвишівський бібліографічний семінар, який об'єднав не тільки співробітників бібліотеки, а й усіх науковців міста, зацікавлених у його проведенні¹⁸⁷⁸. Семінар інтегрував теоретичну розробку питань бібліотекознавства, бібліографії та книгознавства з практичними завданнями бібліотек. Велика увага на семінарі приділялася проблемам української бібліографії. Було заслухано серію доповідей, присвячених українській тематиці, укладено біобібліографії низки видатних українських діячів і вчених — М. Грушевського, С. Єфремова, В. Гнатюка; складені покажчики літератури з питань історії українського літературознавства, преси революційного періоду, національних меншин Одеси, сходознавчої літератури. Публікації членів семінару можна зустріти в «Журналі науково-дослідних кафедр Одеси», у часописах «Україна», «Бібліотечний збірник», «Історик-марксист», «Каторга и ссылка» та ін.; а з 1927 року почав виходити друкований орган бібліотеки — «Праці Центральної наукової бібліотеки Одеси» (всього вийшло 3 томи). У цьому ж році семінар був перейменований у Науково-дослідну комісію бібліотеки. Про інтенсивність роботи Комісії свідчить той факт, що з 1 жовтня 1928 до 2 травня 1929 року відбулося 20 засідань, на яких заслухали та обговорили 18 доповідей, 8 рефератів, 4 звіти. Таким чином, з початку 1920-х ОЦНБ дійсно була організацією, де активно велася науково-дослідницька робота в галузі бібліографії. За зауваженням С. Я. Борового, «Одеська центральна наукова бібліотека давно планує свою роботу як науково-бібліографічний інститут», а за обсягом виконаних робіт бібліотека наближалася до науково-дослідних кафедр, що діяли в Одесі¹⁸⁷⁹.

З 1926 року в ОЦНБ почалась фахова підготовка бібліотечних працівників, була відкрита аспірантура¹⁸⁸⁰. Її першим випускником став вищезгаданий С. Я. Боровий — згодом широко відомий історик російського та українського єврейства, фахівець з соціально-економічної історії XVI–XIX століть. Захистивши в 1930 році «промоційну» роботу (аспірантську дисертацію)¹⁸⁸¹, Боровий став першим і єдиним у довоєнні роки на території всієї України фахівцем, який отримав вчений ступінь з книгознавства. До

¹⁸⁷⁵ Амброз Ю. А. Именная книжная коллекция Ф. Е. Петруня и история ее формирования // Именні колекції професорів Одеського (Новоросійського) університету в Науковій бібліотеці ОНУ — національне надбання держави: матер. наук.-практ. конф. (2000), — Одеса, 2001. — С. 13–17; Петрунь В. Ф. Дещо маловідоме з історії іменної бібліотеки Ф. Є. Петруня // Так само. — С. 17–21.

¹⁸⁷⁶ Петринський М. Центральна наукова бібліотека м. Одеси // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1929. — Ч. 2/3. Звинувачений Одеським управлінням НКВС в українському буржуазному націоналізмі, в 1938 р. він був заарештований і розстріляний.

¹⁸⁷⁷ Гуменюк М. П. К. Копержинський — бібліограф і книгознавець // Формування і використання бібліотечних фондів. — К., 1984. — С. 114–121.

¹⁸⁷⁸ Див. докладніше: Самодурова В. В. Библиографический семинар как активный метод деятельности ЦНБ г. Одессы в 20-е гг. XX ст. // Вісник ОНУ. Сер.: Бібліотекознавство... — 2009. — Т. 14. — Вип. 19. — С. 92–108.

¹⁸⁷⁹ Самодурова В. В. Библиографический семинар как активный метод деятельности ЦНБ г. Одессы в 20-е гг. XX ст. // Вісник ОНУ. Сер.: Бібліотекознавство... — 2009. — Т. 14. — Вип. 19. — С. 92–108; Боровий С. Я. Наукова бібліотека в сучасних умовах. — К., 1930. — С. 54.

¹⁸⁸⁰ Іваницький В. Ф. Підготування наукових бібліотекарів і взагалі наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії // Бібліотечний збірник. — К., 1927. — Ч. 2. — С. 93–105.

¹⁸⁸¹ Боровий С. Я. Наукова бібліотека в сучасних умовах // Бібліологічні вісті. — 1930. — № 1–2.

аспірантури при ОЦНБ було прийнято також О. Б. Варнеке, сина відомого одеського мистецтвознавця і дослідника античної культури Б. В. Варнеке, та О. Н. Горецького.

У результаті проведеної в середині 1920-х структурної реорганізації в бібліотеці з'явилися нові відділи та Музей рідкісної книги. У 1924–1925 роках почалася організація Музею книги ОЦНБ. Відбору експонатів передувала величезна робота з виявлення та наукової обробки рукописів та стародруків згідно з наміченими розділами експозиції. Принципи відбору книг були аналогічні до тих, що були прийняті на той час у всіх великих бібліотеках та музеях: рукописи, інкунабули, палеотипи, видання відомих фірм XVI–XVII століть, книги кирилівського друку, «гражданка» петровської доби, рідкісні та бібліофільські видання XVIII–XIX століть.

Музей складався з трьох відділів: рукописів, друкованих видань та графіки. Одним з його головних завдань була просвітницька діяльність, покликана демонструвати «еволюцію письменності та історії книги». Звідси й прагнення виставити перш за все зразки «найбільш чепурних» рукописів¹⁸⁸². У відділі друкованої книги були представлені інкунабули, видання XVI століття (альдіни, видання Джунти та інших венеційських друкарів, Плантена, Етьєнів, видання Бадіуса, Й. Опоріна, Й. Фробена тощо), колекція Ельзевірів (у тому числі з серії «Малі Республіки»), розкішні та ілюстровані видання XVIII століття. Друкована продукція слов'янських типографій була представлена глаголичними виданнями XVI–XVII століть, книгами венеційських типографів кирилицею, виданнями Ф. Скорини, І. Федорова, типографії Мамоничів, львівських друкарів, типографії Києво-Печерської Лаври та інших центрів українського книгодрукування (Кутейн, Чернігів). У музеї було організовано спеціальний розділ *Rossica-Ucrainica*, що включав західноєвропейські видання XVI–XVII століть, присвячені Росії та Україні.

Фонди ОЦНБ надали можливість розгорнути також відділ графіки. Принаймні, експонувалася колекція карикатур з бібліотек С. Р. і М. С. Воронцових, що нараховувала понад 3 тисячі збірників і окремих відбитків та аркушів. Ядро колекції склали англійська та французька карикатура XVIII — початку XIX століть.

Музей книги було відкрито в березні 1927 року¹⁸⁸³. Одразу ж почалася активна демонстраційно-екскурсійна робота: за перший місяць його відвідали 8 екскурсійних груп (близько 250 осіб). Однак музей в такому вигляді проіснував недовго. Згідно з постановою РНК УРСР від 1 серпня 1930 року ОЦНБ влилася до складу Одеської державної бібліотеки, об'єднавшись з Одеською публічною (нині Одеська національна наукова бібліотека імені О. М. Горького) та Українською державною бібліотеками (нині Одеська обласна наукова бібліотека імені М. Грушевського). Таким чином, музейний фонд колишньої ЦНБ увійшов до складу «Книжкового музею Жовтневої революції» колишньої публічної бібліотеки, де й залишився після відновлення ОДУ в 1933 році та наступного повернення університету його бібліотеки.

Водночас зі створенням Музею книги йшов процес відбору видань, що склали фонд українського відділу бібліотеки: книг, рукописів, картографічних матеріалів. Цією роботою цілеспрямовано займався Ф. Є. Петрунь, діяльність якого сприяла успішному розвитку українознавства в Одесі в 1920-ті роки¹⁸⁸⁴. На думку вченого, одне з центральних місць в роботі ОЦНБ займав її український відділ¹⁸⁸⁵. На 1928 рік загальна кількість книжок українського фонду становила 25 тисяч назв у 50 тисячах одиниць. Серед них — велика колекція періодики: це великі серійні видання різних това-

¹⁸⁸² Див. Вайнштейн О. Л. Музей книги Одеської Центральної наукової бібліотеки. — Одеса, 1927.

¹⁸⁸³ Петрунь Ф. Е. Центральная научно-учебная библиотека г. Одессы. // Библиотечное обозрение. — Кн. 1. — Л., 1925. — С. 108; Ковальчук Г. І. Книжкові пам'ятки (рідкісні та цінні книжки) в бібліотечних фондах. — К., 2004. — С. 171–172.

¹⁸⁸⁴ Савельєва Є. В. Дослідження історії України в науково-бібліографічій діяльності Ф. Є. Петруня // Вісник ОНУ. — 2007. — Т. 12. — Вип. 4. — С. 134–142.

¹⁸⁸⁵ [Петрунь Ф.] Український відділ Одеської центральної наукової бібліотеки // Журнал бібліотекознавства та бібліографії (ЖББ). — 1929. — № 3. — С. 117; його ж: Одеська державна бібліотека // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1930. — № 4. — С. 96.

риств і поодинокі публікації. Бібліотека придбала всі збірники «Наукового товариства імені Шевченка» у Львові («Записки», «Етнографічний збірник», «Матеріали до української етнології», «Збірник історико-філософської секції», «Збірник математично-природознавчо-лікарської секції», «Українсько-руський архів», «Пам'ятки українсько-руської мови й літератури») ¹⁸⁸⁶. У фондах самої бібліотеки в ці роки було знайдено і вивчено багато раніше не затребуваних матеріалів з історії та економіки України. Особливе місце займав цінний рукописний фонд (разом з унікальною колекцією рукописних мап XVII–XIX століть) та фонд стародруків, а також рідкісні видання XIX століття.

1 жовтня 1930 року у зв'язку з об'єднанням бібліотек у фонд відділу влилися книжки з Української державної бібліотеки. Нові надходження було розділено на дві частини: дублети перейшли до відділу абонементу, а перші примірники склали основу відділу «Україніка» (Ucrainica) Одеської державної бібліотеки. Поняття «Україніка» трактувалося в широкому розумінні — всі публікації українською мовою і всі публікації про Україну. До картотеки об'єданого відділу мали увійти картки не лише на публікації, що зберігалися в ОДБ, а й бібліографічні матеріали з різних джерел; зокрема розписувалися на картки матеріали з архіву М. Комарова ¹⁸⁸⁷. На 1930 рік картотека українського відділу налічувала майже 80 тисяч карток.

Ф. Є. Петрунь був одним з активних творців картографічного кабінету при ЦНБ вищої школи Одеси 1922 року ¹⁸⁸⁸. Саме він відбирав видання для картографічного кабінету ¹⁸⁸⁹. У новий кабінет були передані картографічні матеріали як із загального фонду бібліотеки, так і з іменних колекцій князів Воронцових, графа О. Г. Строганова и М. К. Шильдера. Фонд Картографічного кабінету нараховував до 17 тисяч одиниць ¹⁸⁹⁰, серед яких були цінні рукописні та друковані атласи, карти та плани XVII–XIX століть. Приміщення кабінету знаходилося в будівлі сучасного хімічного факультету ОНУ, яка в роки війни дуже постраждала внаслідок пожежі, що виникла під час бомбардування. На превеликий жаль, згорів майже весь фонд кабінету, а те, що вдалося врятувати, повернули до бібліотеки й розташували по місцях попереднього зберігання.

З 1929 року в країні почалися необґрунтовані репресії. Низка співробітників різних бібліотек були звільнені, заарештовані, відправлені до таборів. Серед співробітників колишньої університетської бібліотеки, що працювали в ній у різні часи, були репресовані О. Б. Варнеке, Н. Н. Віркау, В. Я. Герасименко, О. Н. Горецький, К. А. Копержинський, Н. Н. Петринський, Ф. Є. Петрунь, Г. Д. Штейнванд. Разом з людьми гинули книги, утворювалися спецфонди, спецхрани. В житті ЦНБ настала смуга невдач. 1930 року С. Л. Рубінштейна перевели до Ленінграда на посаду директора Центральної наукової бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедрина. Після вищезгаданого об'єднання міських бібліотек 1930 року колишня університетська бібліотека залишилася в будівлі на вулиці 10-річчя Червоної армії (нині Преображенська, 24) як філія єдиної міської бібліотеки, виконуючи при цьому функції абонементу.

Отже, у 1920-ті роки колишня університетська бібліотека стала провідною науковою установою на півдні України, що забезпечувала навчальний та науковий процеси в місті, вона стала широко відома в Україні й Радянському Союзі ¹⁸⁹¹. Був розпочатий складний шлях перетворення бібліотеки з пасивного книгосховища на активну діяль-

¹⁸⁸⁶ Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки // ЖББ. — 1929. — Кн. 3. — С. 117–118; Комаров Б. Український відділ Одеської Центральної наукової бібліотеки // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1929. — № 3. — С. 117–120.

¹⁸⁸⁷ Комаров Б. На ширший шлях // Зап. Укр. бібліогр. т-ва в Одесі. — 1930. — № 4. — С. 98.

¹⁸⁸⁸ ДАОО. — Ф. Р-1724. — Оп. 1. — Спр. 19. — Арк. 88–88 зв.

¹⁸⁸⁹ Савельєва Є. В. Вказ. пр. — С. 137.

¹⁸⁹⁰ Объяснительная записка к отчету о переинвентаризации фондов научной библиотеки Одесского государственного университета им. И. И. Мечникова // Отчет о работе Научной библиотеки ОГУ им. И. И. Мечникова за 1940, 1945, 1946, 1950 гг. — Одесса, [1950]. — Л. 1–7.

¹⁸⁹¹ Рубінштейн С. Л. Одеська Центральна наукова бібліотека // Праці ОЦНБ. — 1927. — Т. 1. — С. 1–16.

ну наукову установу¹⁸⁹². З іншого боку, почалися невинуваті експерименти в організаційній структурі бібліотек, завдано непоправної шкоди інтелектуальному потенціалу і, головне, — жертвами репресій стали високоосвічені фахівці з бібліотечної справи, чесні, порядні люди.

1934 року, за рік після відкриття ОДУ, колишня ОЦНБ перейшла до його складу. Наукова і поновлена студентська бібліотеки мали окремі фонди, різний розклад роботи, але знаходилися під єдиним адміністративним керівництвом. На чолі бібліотеки в 1934–1941 роках перебувала молода висуванка, колишня робітниця швейної фабрики Р. М. Повар. Зусиллями працівників бібліотеки було проведено величезну роботу з інвентаризації понад 30 тисяч томів, які раніше належали приватним особам та різним установам міста і все ще знаходилися в підвальних приміщеннях бібліотеки, не розібрані та не внесені до каталогів. Серед цієї літератури були виявлені рідкісні примірники видань XVII та XVIII століть.

Була продовжена та набула нового змісту планова бібліографічна робота. 1938 року знову організували бібліографічний відділ — «мозок» бібліотеки. Його співробітники активно включилися в інформаційно-довідкову, видавничу та краєзнавчу роботу. В організації відділу брала участь відома українська бібліограф М. В. Рапопорт. Під її керівництвом в бібліотеці створювалися систематичний каталог і систематична картотека статей.

Напередодні війни бібліотека почала отримувати обов'язковий платний примірник усіх книжкових видань, що виходили в країні. Книжковий фонд бібліотеки зріс майже в 5 разів порівняно з 1913 роком і включав 1 млн 300 тисяч томів. В установі працювали 26 співробітників. Студентська бібліотека нараховувала 100 тисяч томів, мала 10 штатних співробітників та була відчинена 14 годин на добу¹⁸⁹³.

Під час війни співробітники бібліотеки намагалися зберегти свої фонди. Невеликий фонд найнеобхіднішої для навчального процесу літератури, збережений у дорозі співробітниками бібліотеки, став спасінням для підготовки спеціалістів у Байрам-Алі. Це був найнеобхідніший мінімум навчальної та наукової літератури, яку могли дозволити умови евакуації¹⁸⁹⁴.

В оточеній Одесі, у приміщенні університетської бібліотеки серед книг розміщувалися штаб ППО і винищувальний батальйон. За румунської влади розграбовувались рідкісні колекції, коштовності, книги — насамперед з історії, економіки, географії Бессарабії та півдня України¹⁸⁹⁵. На превеликий жаль, внаслідок прямого влучення бомби в будівлю була знищена безцінна колекція картографічних видань (17 тисяч аркушів)¹⁸⁹⁶. Директор бібліотеки Р. М. Повар, залишена в підпіллі, загинула 1941 року.

Університетську бібліотеку на Преображенській (під час окупації вулиця Короля Міхая) знову підпорядкували міській публічній бібліотеці, зробивши її абонементом, керування яким доручили одній з найстаріших працівників — Т. З. Ходжаш. З 1 лютого 1942 року директором бібліотеки університету була видатний бібліотекознавець О. М. Тюнеєва, яка одночасно очолювала Наукову бібліотеку імені Горького. Разом з купкою співробітників, які залишилися з різних причин в окупованому місті, вона вклала сили і душу в те, аби бібліотека не тільки вистояла, а й у майбутньому змогла бути затребуваною і приймати вдячні відгуки. За спогадами О. М. Тюнеєвої, щоб перешкодити масовому вивезенню книг, бібліотекарі вдавалися до хитрощів: книж-

¹⁸⁹² Боровий С. Я. Вказ. пр. — С. 38.

¹⁸⁹³ Повар Р. М., Милова. Путь библиотеки Одесского государственного университета // Одесский университет за 75 лет... — С. 193.

¹⁸⁹⁴ Амброз Ю. А. Единство фронта и тыла... — С. 7–13.

¹⁸⁹⁵ Див. наприклад: Щетников В. П., Чебан Ю. А. Судьба научной коллекции Ф. А. Петруня во время оккупации Одессы // Альманах исторических исследований. — 2012. — Вып. 1. — С. 75–79.

¹⁸⁹⁶ Самодурова В. В. Памятные страницы истории университетской библиотеки // Историческая память. — Одесса, 2000. — Вып. 2. — С. 66–70.

ковий каталог був розсипаний співробітниками в ящики в хаотичному порядку; «про найцінніші фонди Воронцовської і Строгановської бібліотек не згадувалося, каталоги на них були заховані, самі фонди засекречені, таким чином — врятовані»¹⁸⁹⁷.

Завдяки самовідданій праці та мужності бібліотечних працівників, які опинилися в Одесі під час окупації, фонди університетської бібліотеки залишилися порівняно цілими, а приміщення збереглося. Силами небайдужих людей 1944 року бібліотека знову почала працювати. Повоєнна бібліотека — понівечена, частково розграбована — зайняла своє місце в ОДУ, який зміг у найкоротший строк налагодити роботу після зволення міста. У складні 1945–1946 роки бібліотеку очолював викладач психології та історії педагогіки педагогічного інституту та університету В. І. Литовченко. У роки війни він був підпільником, підтримував зв'язок з партизанами. Посаду свого заступника з наукової роботи він запропонував Т. З. Ходжаш, одному з найбільш компетентних фахівців, і запросив на роботу в бібліотеку тоді ще зовсім молодого В. С. Фельдмана, який став згодом легендарним бібліографом¹⁸⁹⁸.

14 лютого 1945 року згідно з постановою РНК бібліотеці ОДУ за заслуги у формуванні фондів, їхньої значимості для культурного й наукового життя міста та регіону було надано статус науково-дослідної установи, що дозволило їй отримати самостійний бюджет. З того часу значно поліпшилася матеріальна база бібліотеки. Комплектування проводилося за планом погодження з науковою частиною університету відповідно до тематики наукової роботи кафедр і навчальної програми факультетів. Зроставав штат бібліотеки, що дало змогу працювати з фондами не розібраної літератури. За порівняно короткий строк була проведена інвентаризація та каталогізація всього фонду. 1948 року фонд бібліотеки налічував 1,6 млн одиниць¹⁸⁹⁹. Його було упорядковано, розставлено на полиці. Бібліотека отримала змогу повноцінно обслуговувати читачів.

Слід зазначити, що у той час бібліотеки усіх систем і відомств були визнані ідейно-політичними осередками, тому їхнім головними завданнями стало сприяння вихованню комуністичної свідомості, підвищення ідейно-політичного рівня населення. Пріоритетною стала ідеологізація наукових досліджень і переорієнтація виключно на завдання побудови комуністичного суспільства; здійснювалося ідеологічне редагування каталогів та цензурна чистка фондів¹⁹⁰⁰. Саме у таких умовах розгорталася наукова робота бібліотеки, яка стала складовою науково-дослідницької діяльності усього університету. Плани і тематика наукової роботи узгоджувалися з університетом, затверджувалися вченою радою¹⁹⁰¹.

Головною науковою тематикою став моніторинг публікацій співробітників ОДУ і праць про них, що дозволяло надати об'єктивну картину діяльності усього університету, його підрозділів, наукових шкіл, розвитку наукового і навчального процесу як в історичному аспекті, так і з точки зору сучасного стану. Результатом цієї величезної роботи бібліографів 1945–1960-х стала підготовка до видання біобібліографічного словника професорсько-викладацького складу університету. В архівах Одеси, Києва, Харкова і Дніпропетровська було піднято величезний пласт матеріалу за всі роки існування Одеського (Новоросійського) університету з метою написання біобібліографічних статей до словника. Професорсько-викладацький склад, що діяв на той час, самотужки заповнював спеціально розроблені анкети, у яких подавалися біографічні відомості про діяльність та публікації.

¹⁸⁹⁷ Александра Николаевна Тюнеева: сб. материалов. — Одесса, 2012. — С. 183.

¹⁸⁹⁸ Ноткина О. Ю., Фельдман В. С. Вместе с ними. — Одесса, 2006. — С. 15–17.

¹⁸⁹⁹ Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: історичний нарис до 185-річчя заснування / відп. ред. В. А. Сминтина; керівн. авт. кол. М. О. Подрезова. — Одеса, 2002. — С. 55.

¹⁹⁰⁰ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. — К., 2009. — С. 337.

¹⁹⁰¹ Одесский (гос.) университет им. И. И. Мечникова. Научная библиотека. Отчет о научной работе за 1948 (-1964), 1967 гг. — Одесса, 1949 (-1965), 1968.

За наказом МВО СРСР від 21 лютого 1949 року у бібліотеці розпочалася загальна каталогізація. В результаті цього у 1954 році був створений топографічний каталог, картки в якому розташовувались відповідно до розміщення книг і періодичних видань на полицях книгосховища. На основі топографічного каталогу створили алфавітний та систематичний каталоги книг. Через деякий час для ведення каталогів бібліотека почала отримувати друковані картки Всесоюзної та Української книжкових палат.

У повоєнні роки керівництво бібліотекою змінювалося значно частіше, ніж в попередній період. Після В. І. Литовченка дуже короткочасно на посаді директора працював О. М. Дроздов. Далі один одного змінювали Г. Д. Плосконос (1947–1951), М. В. Павлюк (1951–1960), І. М. Коляда (лютий-травень 1960), І. М. Кирилов (1960–1961), П. М. Бондаренко (1961–1988), Т. А. Тарасенко (1988–1989). Студентську бібліотеку під час її окремого існування очолювали Н. Г. Лівшиць та В. П. Бозіна.

З початку 1950-х років бібліотеку очолив досвідчений славіст, талановитий лінгвіст, доцент філологічного факультету М. В. Павлюк, який багато зробив для підвищення її престижу. Під час його керівництва були видані бібліографічні показники, що стали окрасою загальної маси університетських публікацій. На думку сучасників, ті 10 років (1951–1960), протягом яких Павлюк керував бібліотекою, стали подарунком для інтелігенції міста¹⁹⁰².

У 1957 році побачив світ спеціальний випуск «Праць Одеського державного університету» (Бібліографічна серія), у якому вперше була зроблена спроба систематизувати публікації вчених університету, уміщених у його періодичних виданнях за весь дореволюційний період. Відкривав збірник огляд усіх періодичних видань, які вийшли на той час в університеті¹⁹⁰³. До нього ж увійшов систематичний покажчик до «Записок Новоросійського університету» за 1867–1919 роки¹⁹⁰⁴. Підготовлений до 90-х роковин університету, покажчик освітив дуже важливу частину діяльності вчених університету, які своїми дослідженнями і відкриттями зробили надзвичайно вагомий внесок до скарбниці світової науки. У 1965 році колектив Наукової бібліотеки брав участь у підготовці фундаментального видання «Історія Одеського університету за 100 років», де М. В. Павлюк був членом редакційної колегії.

Важливою подією для бібліотеки стало видання 1959 року путівника-довідника, укладеного Т. З. Ходжаш¹⁹⁰⁵. Вперше за 140 років існування бібліотеки вийшла узагальнена праця, що знайомила читачів з книжковими фондами і висвітлювала історію бібліотеки. У ній була представлена структура бібліотеки, подана загальна характеристика книжкового фонду, повідомлялись основні правила користування бібліотекою та короткі довідки про її основні відділи.

З кінця 1950-х наукова діяльність бібліотек в СРСР характеризується поступовою переорієнтацією на конкретну діяльність, пов'язану з організацією, вивченням та використанням інформаційного потенціалу фондів. У першій половині 1960-х років визначалися бібліотеки — центри для виконання складних бібліографічних завдань, у яких фонди й фахівці могли б забезпечити видання довідок і до яких інші бібліотеки, установи та підприємства мали звертатися безпосередньо. У галузі геолого-географічних наук це була саме Наукова бібліотека ОДУ¹⁹⁰⁶. У повоєнний час тут працювали такі досвідчені спеціалісти, як Т. З. Ходжаш, Б. С. Юсім, О. О. Мишаков, Т. М. Гольд,

¹⁹⁰² Ноткина О. Ю., Фельдман В. С. Вказ. пр. — С. 24.

¹⁹⁰³ Павлюк М. В. Періодичні видання Одеського (Новоросійського) університету за 90 років // Праці ОДУ. Серія: Бібліогр. — 1957. — Т. 147. — Вип. 1. — С. 7–30.

¹⁹⁰⁴ Систематичний покажчик до «Записок Новоросійського університету» за 1867–1919 рр. / уклад.: О. Ф. Борисова, М. М. Бушева, Р. М. Рапорт; наук. ред. А. Г. Готалов-Готліб // Праці ОДУ. Серія: Бібліогр. — 1957. — Т. 147. — Вип. 1. — С. 31–102.

¹⁹⁰⁵ Ходжаш Т. З. Наукова бібліотека державного університету ім. І. І. Мечникова / ред. М. В. Павлюк. — Одеса, 1959.

¹⁹⁰⁶ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Вказ. пр. — С. 382–383.

Р. М. Рапопорт, Є. С. Жакуліна, В. К. Руденко, С. В. Бондар, О. П. Кирилюк, А. К. Папаспіракі, М. В. Аргіропуло, Н. М. Третьяк, Е. В. Пилипчук та ін.

Ознакою хрущовської відлиги стало видання покажчиків і розвідок з української літератури та мови, слов'янської філології. Розвивалася й бібліографічна «шевченкіана», традиції українського краєзнавства¹⁹⁰⁷.

Протягом 1960–1970-х років організація алфавітного каталогу іноземних книг, предметного каталогу іменних фондів — Воронцовського, Строгановського, фонду Шильдера — сприяла створенню передумов для відродження в бібліотеці відділу рідкісних книг та рукописів. Предметом особливої уваги бібліотеки у 1970-ті роки став систематичний каталог, фактично наново створений на основі нової бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК). Керувала цим відповідальним проектом редактор-спеціаліст М. О. Трофименко. У групу з впровадження ББК входили провідні фахівці бібліотеки: В. С. Фельдман, О. Ю. Ноткіна, Є. М. Зенькова, А. К. Захарова, М. О. Подрезова, В. М. Терлецька та ін.

Більше 50 років працював в ОДУ учасник війни, відзначений державними нагородами, П. М. Бондаренко — керівником навчальної частини, проректором, директором бібліотеки, співробітником відділу рідкісної книги. Під його керівництвом у бібліотеці відбулися суттєві зміни матеріального становища та інформаційно-бібліографічного обслуговування бібліотеки¹⁹⁰⁸. Бондаренко підтримав ідею відновлення Музею книги університетської бібліотеки. Офіційно Музей книги в складі Наукової бібліотеки ОДУ було відкрито 7 лютого 1979 року¹⁹⁰⁹. З цією метою було виділено приміщення і для створення відповідного інтер'єру в експозиційній залі відреставровано 9 шаф з Воронцовського палацу, переданих бібліотеці Новоросійського університету разом з книжковим зібранням у 1898 році.

Фонд відділу склали книги, відібрані з загального книгосховища бібліографами А. К. Папаспіракі, Т. З. Ходжаш, В. С. Фельдманом, М. В. Аргіропуло. 5 тисяч книг розташували у Воронцовських шафах, найбільш рідкісні і цінні — на 14 вітринах, тим самим поклавши початок постійним експозиціям: «Шедеври європейського та вітчизняного книгодрукування», «Рідкісні українські видання», «Мистецтво книги: мініатюрні видання з колекції університетської бібліотеки», «Книжкове зібрання родини Воронцових». Тут експонуються видання перших століть вітчизняного та іноземного книгодрукування, у тому числі інкунабули, колекції стародруків XVI–XVIII століть, серед яких чимало раритетів та навіть «уніків» є пам'ятками національного та європейського значення. У день відкриття музею було проведено 18 екскурсій!¹⁹¹⁰ Протягом кількох десятиліть справжньою «господинею» Музею книги була кадровий співробітник бібліотеки Є. В. Савельєва. Готуючи матеріали до експозиції, вона ретельно вивчала сотні фоліантів, написи на книгах, екслібриси, ілюстрації тощо. Лекції та екскурсії Савельєвої незмінно користувалися успіхом у вдячних слухачів — від першокурсників до академіків.

Нинішня просвітницька діяльність Музею книги Наукової бібліотеки ОНУ імені І. І. Мечникова (екскурсії для науковців, студентів, школярів, гостей університету та міста, наукова практика бакалаврів та магістрів з гуманітарних спеціальностей, різноманітні виставки тощо) сприяє створенню цілісної системи навчання і виховання творчої особистості сучасного фахівця.

¹⁹⁰⁷ Павлюк М. В. Краєведение в библиотеках // Сокровища культуры. — Одесса, 1958. — Вып. 2. — С. 104–120; Т. Г. Шевченко на сторінках одеської періодичної преси: бібліогр. покажчик / склала Є. М. Зенькова. — Одеса, 1964; Савельєва Є. В. Твори великого Кобзаря // ЗНК. — 1963. — 9 берез.

¹⁹⁰⁸ Бондаренко П. М. Розвиток Наукової бібліотеки ОДУ // Ювіл. наук. сесія, присв. 100-річчю ОДУ ім. І. І. Мечникова. Суспільні, історичні та юридичні науки. — Одеса, 1965. — С. 77–79.

¹⁹⁰⁹ Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: іст. нарис... — С. 166.

¹⁹¹⁰ Полевщикова Е. В., Савельєва Е. В. От «Комнаты редких книг» до «Университетского Музея книги» // Вісник ОНУ. Сер. Бібліотекознавство... — 2009. — Т. 14. — Вип. 19. — С. 66.

Величезний внесок у наукову роботу бібліотеки зробив талановитий бібліограф В. С. Фельдман. Понад півстоліття він присвятив улюбленій бібліотеці, допомагаючи всім — і студентам, і викладачам, залишивши після себе цікавий архів та цінне книжкове зібрання, які зберігаються в бібліотеці у складі його іменної колекції. Завдяки його відданих праці не канули в безодню книги «ідеологічно шкідливого» змісту, яких так ретельно намагались позбутися в опальні часи. Екскурсії фондами, які проводив Фельдман, залишилися у пам'яті кількох поколінь студентів і співробітників університету (так само, як його сердита фраза, звернена до читачів у каталозі: «Не держите ящик на весу! По законам фізики ящики падають вниз!»). У ході екскурсії фондами, дійшовши до «родзинки» — шафи з рідкісними книгами — він виймав одне за другим видання, що зберігалися там, розповідаючи про кожне з них. Громадськість міста високо оцінила заслуги головного знавця книги, зробивши його в 2001 році першим лауреатом міжнародної премії Й. Дерібаса.

1970–1980-ті роки проходили під егідою становлення системи науково-технічної інформації в країні, де бібліотекам була відведена дуже важлива роль. Наукова бібліотека прагнула своєчасно інформувати читачів про нові надходження, розкривати свій фонд, професійно обслуговувати факультети й кафедри університету для задоволення попиту їхньої наукової, навчальної та виховної роботи. Наприкінці 1970-х років були створені спеціалізовані читальні зали, де у відкритому доступі представлені необхідна література та реферативні журнали. Активно працював міжбібліотечний абонемент і читальна зала періодичних видань.

У цей час основні фонди бібліотеки інтенсивно поповнювались. Джерелами комплектування фондів був платний обов'язковий примірник профільних видань, що отримувався через Центральний колектор наукових бібліотек. За рік надходило понад 16 тисяч найменувань. Повторні примірники докуповувалися через Одеський обласний колектор, місцеві видання — через магазини. Суттєві поповнення надходили через всесоюзний та міжнародний книгообмін. Число партнерів сягало тисячі. У цілому щороку фонди поповнювались на 32–33 тисячі примірників.

Старання бібліотеки, завзята праця і любов до своєї справи з часом мали логічний наслідок — з 1976 року Наукова бібліотека ОДУ стала методичним центром для бібліотек вишів нашого міста.

1983 року згідно з міністерським наказом від 31 грудня 1982 року і з метою удосконалення бібліотечного та інформаційного обслуговування навчально-виховного процесу і наукової роботи, а також з метою ліквідації паралелізму в роботі та дублювання функцій наукова і студентська бібліотеки (з фондом у 861 тисяч одиниць) були об'єднані в один структурний підрозділ університету. З цього року почало здійснюватися спільне комплектування, єдине управління. Після об'єднання бібліотек помітно змінилася структура закладу. Було організовано 13 відділів: єдиними стали відділи комплектування, обробки та каталогізації літератури, бібліографічний відділ. Більша увага приділялася упорядкуванню галузевих філіалів обслуговування. Бібліотека налагодила зв'язки з багатьма зарубіжними науковими та навчальними закладами. Її відвідували не тільки вчені, а й студенти з інших міст країни та з-за кордону¹⁹¹¹. У 1985–1987 роках відбувся капітальний ремонт усєї будівлі бібліотеки; збільшилася її площа за рахунок звільнення приміщення від навчальних аудиторій та кабінетів.

1987 року на базі Наукової бібліотеки ОДУ імені І. І. Мечникова була проведена Всесоюзна науково-практична конференція інформаційних працівників. Того ж року заклад прийняв на себе функції методичного центру бібліотек вищих навчальних закладів регіону та став зональним центром для 33 вишівських бібліотек півдня України.

За ці роки в середовище бібліотечних працівників університету увійшла плеяда кваліфікованих спеціалістів, головним чином — вихованців рідного університе-

¹⁹¹¹ Наукова бібліотека Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова: іст. нарис... — С. 57.

ту: М. О. Подрезова, Т. М. Добринова, Т. М. Ямченко, Н. С. Тахтарова, С. М. Кириченко, В. В. Самодурова, Л. М. Крапивка, О. І. Головка, Т. А. Фурман, Н. В. Мусієнко, Н. В. Кабанова, В. В. Ярова, А. В. Зайченко, В. П. Пружина та ін.

Таким чином, Наукова бібліотека Одеського університету з часів заснування й до кінця 1980-х років подолала значний і водночас складний шлях своєї історії. Співробітники бібліотеки зробили гідний внесок у розвиток науки, сприяли належній фаховій підготовці багатьох молодих спеціалістів різних професій.

6.2. Гідробіологічна станція¹⁹¹²

Перша морська зоологічна станція університету, започаткована ще за часів існування ІНУ на Малому Фонтані, згоріла від рук бандитів 1922 року. Від неї залишилося тільки деяке гідробіологічне знаряддя та обладнання, яке, ймовірно, зберігалося у ботанічному саду до 1929 року, коли на базі кафедр біології, геології, географії та фізіології рослин був створений вже згадуваний Зообін на чолі з Д. К. Третьяковим. Сектор гідробіології Зообіну очолив М. О. Загоровський. У 1933 році він зайняв посаду завідувача новоствореної кафедри гідробіології. У наступні роки напрями гідробіологічних досліджень Третьякова та Загоровського розвивали О. К. Макаров, Г. І. Конопльов, С. Б. Грінбарт¹⁹¹³.

Початок другого етапу розвитку морської станції пов'язаний, як вказував Ф. С. Замбриборщ, з ім'ям директора Одеського зоопарку натураліста Г. В. Бейзєрта, який у 1946 році вирішив створити підсобний цех зоопарку по виготовленню научного приладдя з біології для шкіл у вигляді різних препаратів морських тварин. Він знайшов нічийний напівзруйнований будиночок на узбережжі в районі Лузанівки і за допомогою військовополонених німців відновив його. Потім він одержав право на вилов риби волокушею, найняв двох-трьох співробітників, і підприємство по виготовленню препаратів почало працювати, від шкіл почали надходити замовлення.

Ця станція була підзвітною міськнаросвіті, мала свій рахунок у банку. Приблизно у 1950 році ревізія виявила на ній порушення фінансової дисципліни, і за рішенням суду Ленінського району Одеси станцію було передано у відання ОДУ.

Зазначимо, що професор І. І. Пузанов (завідувач кафедри зоології хребетних тварин) умовою своєї роботи в ОДУ поставив створення на березі моря біологічної станції. Цю вимогу було реалізовано 1950 року. Більш того, Пузанов, призначений куратором станції, на власні кошти збудував біля неї сарай для зберігання гідробіологічного обладнання.

Відтоді станція стала базою для проведення навчальної, навчально-виробничої та виробничої практики. Вона мала два весельні човни, один парусний човен, дночерпаки, планктонні сітки, батометри, трали тощо. Завідував нею старший лаборант, у штаті були боцман та два рибалки. Посаду старшого лаборанта займав Ю. П. Зайцев, а після нього — М. А. Віннікова, боцмана — О. І. Смирнов, рибалки — Ф. А. Толкунов, пізніше — М. Ф. Кравченко.

На станції проводили дослідження нині відомі вчені, а тоді співробітники кафедр біологічного факультету, які вивчали: зоопланктон (А. О. Буяновська), іхтіопланктон (Ю. П. Зайцев¹⁹¹⁴), зообентос (С. Б. Грінбарт), фітобентос (І. І. Погребняк), риб затоки та лиманів (Ф. С. Замбриборщ).

З 1950 до листопада 1956 року обов'язки завідувача Приморської біологічної лабораторії при кафедрі зоології хребетних тварин виконував старший лаборант Ю. П. Зайцев. Професора І. І. Пузанова в той час дуже цікавила тема «Розмноження

¹⁹¹² Автор підрозділу О. М. Андрієвський.

¹⁹¹³ Віннікова М. А. До 100-річчя заснування зоологічної (гідробіологічної) станції Одеського (Новоросійського) національного університету ім. І. І. Мечникова // Вісник ОНУ. — 2012. — Т. 7. — Вип. 1. — С. 305–313.

¹⁹¹⁴ Зайцев Ю. П. Биология моря // Очерки развития науки в Одессе. — Одесса, 1995. — С. 166–186.